

УДК 7.038.21:008(477.86-21) (477.8):316.47-021.3"XIX"
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-9572-791X>
DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-19-2021-1.102-116>

АЛЬТЕРНАТИВНІ ПРОСТОРИ КАВ'ЯРЕНЬ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ МІСТ КІНЦЯ ХХ СТОРІЧЧЯ В КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ

Бабій

Надія Петрівна

кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри дизайну і теорії
мистецтва, Прикарпатський
національний університет
імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ
nbabij26@gmail.com

Бабій

Надежда Петровна

кандидат искусствоведения,
доцент кафедры дизайна и
теории искусства, Прикарпатский
национальный университет
имени Василия Стефаника,
г. Ивано-Франковск
nbabij26@gmail.com

Nadiia Babii

Ph.D. (Arts), Assistant Professor,
Department of Design and Theory
of Art, Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University, Ivano-Frankivsk
nbabij26@gmail.com

Анотація. Аналізується вплив неофіційних просторів кінця ХХ сторіччя на формування культурного середовища міст Західної України, висвітлюється значення культових кав'ярень як альтернативних просторів, де гуртувались неофіційні мистецькі спільноти, формувались лідерські групи 90-х років. Покликаючись на аналіз фактологічного матеріалу, інтерв'ю з учасниками процесів, наукову дискусію, опубліковані тексти, з'ясована роль об'єкта в міжпредметних зв'язках культурологічного дискурсу ХХІ сторіччя. Погляд на предмет дослідження має характеристику рефлексії, що виходить із сьогодення. Визначено, що альтернативні простори декларують цінності «проживання» через зв'язок людини з місцем і через місця із просторами. Культура кав'ярень традиційна для регіону, відображена в численних наративах. Для поколінь 70–90-х років ХХ сторіччя кав'ярні стали найдемократичнішим простором, відігравали роль комунікатора, замінюючи новочасні медіа. Відзначаємо поступове переміщення вказаних локацій з центрів міст чи місць перетину шляхів творчої інтелігенції в 80-х до віддалених чи навіть периферійних районів міст у 90-х, що було пов'язане зі зміною інфраструктури, комерціалізацією, новими смаковими та естетичними вподобаннями. Кав'ярні покоління 90-х відігравали роль клубів для контркультурних спільнот, чия діяльність протиставлялась не лише системі, а й естетичній парадигмі.

Ключові слова: Західна Україна, альтернативний простір, соціальний простір кав'ярень, неформальна культура кінця ХХ сторіччя.

Визначення проблеми. Сучасне суспільство переживає низку кризових явищ, пов'язаних з глобалізаційними процесами, у яких проблема ідентичності залежна не стільки від місця фактичного проживання, скільки від медійності. Система зв'язків між світом речей та суб'єктом породжує проблематику вибору цивілізаційної моделі, де вибір способу мислення — розрахункового чи роздумів (Гайдеггер, 1998а; 1998b) — обумовлює просторову локацію. Культурні середовища Західної України наприкінці ХХ сторіччя формувались у просторах, що балансували між протилежних світоглядів: тотального контролю та свободи вираження¹. З огляду на інтерпретацію вказаних форм у сучасності постає потреба проаналізувати вплив неофіційних просторів, найперше кав'ярень, на формування куль-

турно-мистецьких спільнот, культових лідерських угруповань. Відповідність лінійної схеми «простір — спосіб мислення — наратив» дає можливість оцінити особливості західноукраїнських неофіційних культурних просторів кінця XX сторіччя з погляду на об'єктивні реалії та міфотворчість сучасного контексту. Погляд на предмет дослідження має характеристики рефлексії, що виходить із сьогодення.

Аналіз досліджень і публікацій. Визначення культурного середовища, його офіційності чи альтернативності, ролі у формуванні особистості розглядається у працях філософів та культурологів. Важливою для обговорення сучасних вітчизняних урбаністів є концепція соціального простору, сформульована французьким філософом Анрі Лефевром ще 1974-го року (Лефевр, 2015). Лефевр виводить відповідність змін простору до змін суспільства й навпаки — простір завжди змінний та залежить від виробництва. Мартін Гайдеггер розвиває думку про місце життя та місце буття, спільність між об'єктом (світом речей) і суб'єктом (здатним мислити) у своїх есе: «Будувати, проживати, мислити», «Буття в околі речей», що вийшли друком в Україні в перекладі Тараса Возняка (1998) (Гайдеггер, 1998а; 1998b) та були надзвичайно популярними в місцевих творчих осередках наприкінці XX — початкові XXI ст. Бінарність часопростору в теорії наративу обґрунтовує Мейр Штернберг, пояснюючи якісний рівень рефлексії (Sternberg, 1990). Подібні твердження зустрічаємо й у Володимира Окаринського, який називає метод пізнання через есеїтку та мемуаристику історичною антропологією (Окаринський, 2017, с. 325). Володимир Єшкілев у форматі редакторської колонки розмірковує про відмінності цивілізаційних моделей, породжених побутовими звичками (Єшкілев, 2019). Неофіційні простори Львова другої половини XX сторіччя аналізує Богдан Шумилович (Шумилович, 2013). Цінним джерелом наративу є інформація від учасників культурних процесів, сформатована у вигляді літературних чи автобіографічних романів та есе (Андрухович Ю., Винничук Ю., Махно В.), у яких надзвичайно точно описується топографія західноукраїнських міст 80–90х років, твориться парадигма місць на основі конкретних міських топосів. Важливими для дослідження стали інтерв'ю. Через указані джерела факти існування неофіційних просторів набули культурної інтерпретації.

Як бачимо, питання культурного потенціалу просторів достатньо розроблені в працях різних напрямів антропологічних та урбаністичних студій. Однак необхідність виявлення причинно-наслідкових зв'язків між різними культурними досвідами зумовлює потребу в окремому дослідженні, *метою якого є* визначення впливу неофіційних просторів кінця XX сторіччя на формування культурного середовища міст Західної України, висвітлення значення культових кав'ярень як частини альтернативних просторів, де гуртувались неофіційні мистецькі спільноти, формувались лідерські групи 90-х років. Застосовано методи, відповідні системному культурологічному підходу: метод синтезу, що допоміг зіставити та узагальнити наукові джерела й літературу; системний метод для аналізу культурологічних аспектів неофіційних просторів, соціологічний, у якому культура розглядається як фактор організації громадського життя та формування інтелектуального ландшафту. Методика польових досліджень надала роботі практичної значимості через наповнення цінними фотоматеріалами та наративами. Власні спогади та інтерв'ю дозволили оцінити рефлексивну дію вказаних культурних процесів з огляду на актуальний час.

Вклад основного матеріалу. Серед критичних ознак епохи, що перейшла з означення «атомна, постмодерна» на означення «цифрова, гіпермодерна» Мартін Гайдеггер називає втрату відчуття власної землі (соціальне середовище змінилось медійним) та втрату навичок рефлексування, втечу від мислення (Гайдеггер, 1998b). Антропоцентрична філософія цього автора впорядковано ставить суб'єкт у центр визначеного простору: «Відношення людини й простору не є чим іншим, ніж проживанням помисленим у своїй сутності» (Гайдеггер, 1998а).

Теорію динамічного проживання у світі речей пропонує і Анрі Лефевр, для якого простір є продуктом соціальної активності, а не будівничої діяльності:

«... (соціальний) простір — не одна з багатьох речей, не продукт з числа інших; він уміщує в собі речі-продукти, утримує в собі їхні відносини в їхньому співіснуванні та синхронності ... будучи результатом дій, що відбулись у минулому, він сам дозволяє діям відбуватись, спонукуючи їх чи забороняючи» (Лефевр, 2010).

Визначена тріада: сприйняття — осмислення — переживання простору немислима без суб'єкта, чия активність, здатність до засвоєння знаків та символів дає можливість надавати просторам нових змістів (Лефевр, 2015, с. 47). Така характеристика дозволяє розглядати простори не як замкнену сутність з визначеними ознаками, а як змінну модель з якостями презентації різноманітних практик, що впливають на розвиток соціокультурних процесів.

Досліджуючи формування культурних середовищ західноукраїнських міст через активізм, беремо до уваги хронологічні та адміністративні незбігання в часі приєднання топосів до різних імперій протягом XIX–XX сторіччя, що вплинуло на урбаністичні характеристики, міграційні процеси, переважання політичних ідей, демократизацію суспільства, мовні уподобання, культуру в цілому. Богдан Шумилович порівнює офіційний громадський простір Львова другої половини XX сторіччя з «радянськими путівниковими наративами» (Шумилович, 2013, с. 603), що не було поодиноким, і може бути використаним стосовно решти міст регіону. Також відзначимо виняткове полікультурне та полінаціональне значення Львова серед міст Радянського Союзу другої половини XX ст., де були зосереджені значні культурно-мистецькі ресурси: наукові та навчальні заклади — мистецькі, театри, опера, музеї з винятковими колекціями, потужні бібліотеки тощо. Тож не випадково, що культурні простори всієї радянської імперії мали в собі частку львівського культурного середовища. Більші міста: Івано-Франківськ, Чернівці, Ужгород — окремо вирізнялись добре збереженим історичним ядром, етнічними інтелігентськими колами, що вижили в умовах тотальної «советизації» та були основними носіями старих наративів і практик (культури кав'ярні, квартирної, музичної, артистичної), навколо яких у той чи інший спосіб формувалось середовище². Луцьк, Тернопіль, поруйновані в часи II Світової війни, окрім поодиноких збережених історичних будинків, забудованих у 60–80-х рр. переважно новими індустріальними кварталами, раніше зазнали русифікованих впливів. Іншим фактором розширення культурних практик були переселенці, що, частково асимілюючись, збагачували локальну культуру своїми інтересами. Так само спільною характеристикою для топосів регіону була динамічна форма утворення неофіційних просторів, на яку впливало чимало факторів: медійність через нала-

штування радіоприймачів, пізніше ТБ на іноземні хвилі та родинні зв'язки, пов'язані з близькістю до кордонів (Польща, Чехія, Угорщина, Румунія), доступ до зарубіжної літератури в мережах книгарень «Дружба», студентські Інтерклуби тощо. Альтернативні середовища різної характеристики формувались і в локальних провінційних містах, селах. Переважно серед богеми чи людей, що не примикали до «системи», формувались за інтересами, залежали від випуску з закладів навчання³.

Юрій Винничук колоритно описує 1978 рік у обставинах львівських неофіційних просторів та тотальної «системи»:

«Я пив за свої і на шару, пив сам і з друзями, пив у кнайпах, сквериках, парках, брамах, пив у кінотеатрах і на стадіонах<...>Я пив з класними письменниками, які не мали змоги надрукуватися, і з модерними художниками, які демонстрували свої картини лише в майстернях. Кращі з них поволі відходили в інші світи, бо не дотримувалися міри у випитому, залишаючи мене напризволяще» (Винничук, 1992).

Інтер'ютери з покоління 70–80-х зазначають, що публічно виражати себе в Західній Україні було небезпечно, тож відверті розмови базувались у квартирах, іноді майстернях художників. Значно більше свободи було у творчих осередках Москви чи Казані — анекдоти про вождів партії можна було почути просто на вулиці. За словами Василя Махна, «у художників (Тернополя — Н. Б.) були майстерні, і там нам ніхто не заважав бути вільними» (Чупринська, 2018). Ще однією перевагою професії художника було те, що навіть перебуваючи в опозиції до «системи», можна було влаштуватись на роботу та мати творчу майстерню. Згадуючи події львівського розгону самвидаву «Скриня», Юрій Винничук писав: «Пора влаштуватися де-небудь художником-оформлювачем і продукувати транспаранти, стенди, стінні газети та іншу байдю, як це робив Грицько Чубай» (Винничук, 1992). Транспарантами, оформленням торгових вітрин, монументальними роботами заробляли й інші. Художник-дисидент Опанас Заливаха, повернувшись з мордовського заслання, у 80-х роках мав майстерню на горищі вірменського костелу (тоді музей атеїзму), працюючи в комбінаті торгреклами. Цьому періодові завдячуємо появі чудових модерних інтер'єрів кав'ярень Івано-Фран-

Іл. 1. Інтер'єр кафе «Кристал» (Івано-Франківськ, 2012). Відновлено з <https://makarolia.wordpress.com/2012/05/14/що-можна-побачити-лише-в-івано-франків/>

ківська в співпраці з архітектором Володимиром Сокальським: Медівня, Кристал (іл. 1), Білий камінь, Вишиванка. Попри сьогоднішні повідомлення в місцевій пресі, Заливаха не був завсідником кав'ярень. Маючи гіркий досвід псевдодемократії, почерпнутий у часи «відлиги», він приймав обране товариство лише вдома, у виняткових випадках у майстерні⁴. Зрідка приходив на відкриття виставок, надаючи перевагу дню наступному, щоб усамітнитись коло робіт. Відвідував для розмов лише обрані місця: близьких товаришів, працівників Художнього музею, де любив провадити розмови філософського змісту, розмірковувати навколо естетичних цінностей, обмінювався літературою⁵.

Культура кав'ярень у вказаному регіоні є однією з найусталеніших. У кав'ярнях перетинались усі покоління та стани, це середовище можна вважати найдемократичнішим з усіх неофіційних. Найбільшого поширення на досліджуваних теренах ці заклади громадського харчування отримали в часи Австро-Угорської імперії наприкінці XIX ст., що пов'язане з багатьма факторами: появою потужного

заможного класу, розвитком різностанового громадянського суспільства, зміною моди на частування, клубною культурою. Кав'ярні забезпечували потреби міжособистісної комунікації, були місцем реалізації багатьох публічних культурних практик. Цитата з «Чернівецьких нарисів» 1910 року Франца Порубського унікальним чином відповідає духові часу, що зберіг свою актуальність і наприкінці XX ст.:

«Кав'ярники — особлива каста людського суспільства, які перетворили на частину своєї професії ритуал щоденного кількогоднинного чи лише кількохвилинного відвідування кав'ярні — незмінного місця міського рандеву. Це люди, для яких кав'ярня — їхній другий дім — стала місцем політичного, суспільного, літературного й приватного обміну. Кав'ярники представляли особливу спільноту й ждали, щоб їх такими й визнавали (Осачук та Салагор, 2018).

Філософ Володимир Єшкілев влучно надає цій культурі цивілізаційної характеристики, у якій іс-

нує чітка прив'язка до політикуму, а разом з тим відмінний поділ на «своїх» та «чужих». Філософія харчування обумовлює світоглядні цінності:

«Люди «Цивілізації кав'ярень» ... не запрошували до свого дому будь-кого й воліли зустрічатися з діловими та лівими десь на нейтральній території<...>люди кав'ярень не лише здійснюють ритуал узаємного пізнання. Вони тим визнають свободу іншого як свободу вибору не лише страв і напоїв, але й вибору своїх шляхів та цінностей ... Цивілізація кухні принципово не пропонує вибору ... Тому що общинне життя не передбачає «іншого» та «окремого» (Єшкілев, 2019).

Цивілізаційну, символічну модель відводить гастрономічним закладам і Юрій Андрухович, описуючи частково вимислені об'єкти у своїх романах, що відсилають нас до знайомих прототипів. Важливо, що в історичних реаліях конкретних топосів ці моделі озвучувались у самоназвах закладів громадського харчування. Так, корчма з «Рекреацій» асоціюється з вільним сміховинним простором, однак одночасно це полікультурний, поліглотний простір, де велике значення надається риторичі. Корчма є символічною моделлю демократичної держави. Пивбар на Фонвізіна, описаний у «Московіаді» виступає моделлю Москви та імперського простору, що, будучи неспроможна управляти, нав'язує решті світу свої вимоги. Їдальня-«закусочна» як ще один особливий мікросвіт є притулком жебrotи та підозрілих людей з усіх кінців радянського простору. Цей простір схильний до різного роду провокацій та терористичних актів (Севрук, 2010, с. 73–74).

За словами архітектора Зеновія Соколовського, традиція збиратись на каві була характерна винятково для західноукраїнських областей, та зустрічалась ще на просторах Литви — особливо в Каунасі, частково Вільнюсі⁶. Радянський «Общепіт» дещо упростив інтер'єри знатних колись кав'ярень, гастрономічні заклади втратили камерність та пишність; у 70–80-ті вони були обладнані довгими столами, за якими складно було усамітнитись чи вести приватні розмови. Приватне життя належало загалу, люди з різних компаній часто тулились за одним столиком на вільних місцях. Часто каву подавали при гастрономах, де були високі столики для спілкування навстоячки, що демонстрували, цитуючи:

«...соціалістичні традиції їжі нашвидкуруч, звички советського «макдональдсу». Гранчаки для соку й горілки, цинкові тазики для готової продукції та, власне, і сам зовнішній вигляд пиріжків та їхній паризько-віденський асортимент — капуста, горох, лівер, картопля. Серветки сором'язливо кладуться в кількості не більше двох прямо під пиріжки, на дно звичайної советської тарілки, з якої кожен із нас їв колись манну кашу. Розмови (приміром, «Дай сюди!» — проміжна фраза між «Йди сюди!» та «Йди звідси!»), обличчя, одяг, очі... живий міт!...» (Килинич, 2009).

Однак навіть такі аскетичні простори обростали міськими легендами завдяки богемі — митцям, що використовували ці площадки як *сцену*, на якій «...кожен ... грав свою роль, позував і позиціонував себе перед іншими такими ж кав'ярниками (Осачук та Салагор, 2018).

Так, до прикладу, в Ужгороді в кінці 70 — до початку 90-х важливим місцем для пізніх посиденьок була зала культурної ресторації «Верховина» («Корона»). До особливих закладів відносять кафе «Золотий ключик». Сучасники згадують, що кав'ярня не мала жодної привабливості, окрім угорських каво-машин, які готували неймовірно еспресо та локації на перетині центральних вулиць міста. Кафе мало лише високі столики, за якими могли пристати кілька чоловік — ритуал кавування тривав коло 20 хвилин. Комунікація відбувалась ще в довгій черзі надворі, де завжди знаходився хтось знайомий та починались дискусії.

«...Це був своєрідний клуб, куди у вільну від роботи хвилинку приходила відпочити ужгородська інтелігенція: викладачі університету, лікарі, вчителі, чиновники, художники ... часто приходив туди Павло Бездзір, за яким повсюди слідували купи творчої молоді. Він пив каву й голосно філософствував, а всі відвідувачі кафе мимоволі слухали ті бесіди<...>Серед творчої молоді ... був і ... мистецтвознавець Михайло Сирохман» (Літераті, 2010).

Колоритні описи Тернополя 80–90-х років зустрічаємо в есеях Василя Махна. У збірці «Врубай свою музику гучніше, якщо можеш» автор описує кав'ярню «Муза» як місце зустрічей місцевої боге-

ми, місце формування поетичного гурту «Західний Вітер», що існував до 1992 року:

«Приблизно з 1989 року, коли до нас з Борисом (*Щавурським*) пристали студенти Віталій Гайда та Гордій Безкоровайний, ми почали читати біля пам'ятника Шевченкові, організували вечір у Спілці письменників, презентували книжку «Західний вітер» тощо. Але найчастіше збиралися в кав'ярні «Муза» у веселих компаніях місцевих художників, яким читали наші нові твори...» (Чупринська, 2018).

«...Ця кнайпа — чи не єдина, де дозволяли приносити щось на розлив, працювала майже до опівночі, а буфетниці знали їх лише в обличчя. І цього було достатньо>...<жодному добропорядному холопові не спаде на думку, що отак можна просидіти годинами, теревенячи про поезію, п'яно про неї базікаючи, аж поки тебе, майже в спину, не виштовхають геть офіціанти, котрі також хочуть додому. Така марниця — додому, коли вирішується доля поезії...» (Махно, 2011, с. 70–71).

Топографія Луцька неможлива без згадки про кафе «Лакомка»:

«Просто кава й рюмка коньяку до кави — тоді було модно. То була така точка, яка збирала людей. Кульок (*училище культури*) ішов з одного боку, художня школа — з другого, театр — з третього» (Лівіцька, 2019).

Аналізуючи спогади сучасників, складно логічно пояснити притягальну силу цього місця. Прозаїчне кафе з круглими столами-стілками, що розміщувалось у центрі міста, однак завсідниками в ньому були «кав'ярники» з різних кінців міста. У своїх спогадах мистецтвознавець Зоя Навроцька зауважує, що неодноразово доїжджала сюди на таксі в перервах між заняттями в училищі культури⁷.

Через товариство «Лакомки» пройшли особистості, чий імена ми сьогодні пов'язуємо з новочасним осмисленням національної культури: найперше художник Микола Кумановський, поет Кость Шишко, рухівці Михайло Тиський, Олександр Гудима, Геннадій Кожевников, Олександр Юрченко, архітектор Юрій Лінниченко, скульптор Сергій Наумов, актор Мирослав Юзефович. Завсідники

згадують колоритних персонажів, говорячи мовою сьогодення — міських «фріків», що також учащали та приєднувались до розмов. Бу-Ба-Біст Олександр Ірванець у поезії «Ода Луцьку» згадує свого товариша Петра Коробчука, рівночасно Казика — легендарного пса Миколи Кумановського й луцьку каву впереміш із футбольними клубами: «Агов красуне чорнява гіркава мов добра кава / підстав своє луцьке торпедо під ровенський авангард!» (Ірванець, 1991, с. 10).

Микола Кумановський що-Нового року дарував сюди нову роботу з зображенням астрологічних знаків у стилі метафоричного реалізму; особливістю кафе були експромтні літературні обговорення: Айріс Мердок, Хемінгуей, передавались газети, товариство організувало самвидавний журнал «Світські новини», де головним редактором була Наталка Кумановська. Мрія про надзвичайну розвагу в провінційному місті, почерпнута з радянського фільму 1979 «Безіменна зірка» (режисер М. Казков, у головних ролях І. Костолєвський, А. Вертинська) стала метафорою «Лакомки», яку серед своїх називали «Дизелем» (Лівіцька, 2019).

Львівський кав'ярний променад охоплював цілу низку закладів громадського харчування, на місцевому діалекті — «кнайп». Ритуал описаний багатьма письменниками, залишився в спогадах товариства 70–80-х років. У Юрія Винничука: «По п'ятницях, суботах та неділях я з кимсь із кумплів водив козу по кнайпах, підриваючи дівчат» (Винничук, 1992). Вислів «водити козу» означав збиратись товариством і почергово відвідувати одну кнайпу за іншою, переходячи до чиєїсь квартири чи майстерні. Маршрут охоплював кафе: Жорж, Нектар, Псяча буда (Сайгон) — розміщувалась на Скельній, тут збирались переважно художники-концептуалісти. До кола входила культова Вірменка — у якій збиралось переважно російськомовне просунуте товариство, Шоколадка, Кентавр, Булка, Молочний бар. В деяких випадках залучались інші кнайпи:

«Тут могли зустрічатися Сергій Кузьмінський (майбутній творець гурту «Брати Гадюкіни»), Андрій Манілов (популяризатор рок-ролу), Юрій Башмет (музикант-альтист), Василь Бажай, Юрій Чарішніков, Андрій Сагайдаковський (художники-нонконформісти), Роман Віктюк (театральний режисер), Юрій Винничук (письменник-поет), Олег Олісевич

Іл. 2. Кафе «Юність» (Івано-Франківськ, 90-ті роки). Фото з архіву І. Панчишина.
Справа наліво: крайній – архітектор І. Панчишин, четвертий – художник В. Гуменний

(хіппі) чи Борис Бергер (культуртрегер), Григорій Островський (мистецтвознавець), Володимир Івасюк (композитор), Святослав Вакарчук (засновник гурту «Океан Ельзи»), Григорій Явлінський (російський політик), Богдан Ступка (актор театру) чи навіть В'ячеслав Чорновіл (дисидент)» (Шумилович, 2013, с. 609).

Кав'ярня «Нектар» (вул. Саксаганського, 11), широко відома через саркастичну пісню Андрія Панчишина⁸, виконану на Червоній руті (1989) про приїзд Горбачова до Львова, у якій оспівуються абсурдні садіння ялинок у асфальт, профорієнтаційна робота на заводах та в колгоспі й поміж тим: «Але

як би там не було, проїздив попри «Нектар» / на шикарній лімузині Генеральний секретар» (Панчишин, 1989). Наприкінці 80-х члени «Студентського братства», пластуни та художники-неформали зустрічались у кафе «Червона калина» «ЧК» (вул. Чайковського). Маркіян Іващишин зазначав, що за відсутності комунікації телефонічної, цю роль виконували кав'ярні. Традиція обумовлювала щоденні зібрання орієнтовно від 12 до 14-00 у ЧК. Тут відбувався обмін інформацією, листами, книгами, касетами. Якщо не встиг зустрітись із товаришами, писалось записки, іноді просто на стінах (*Червона калина*, 2019).

Подібну щоденну практику застосовували у

Іл. 3. Кафе «Шафа» (Івано-Франківськ, 1997). Фото з архіву І. Панчишина.
Ліворуч вхід до культової галереї під час відкриття акції бісенале «Імпрези-97» у галереї S.

цей час і у Івано-Франківську. Причетні були переважно художники, працівники Художнього фонду та архітектори з НДІ «Діпромiсто», архітектурно-реставраційних майстерень. Богдан Губаль пригадує, що для нього ця традиція була досить новою⁹. Івано-Франківські митці рухались по «золотому кільцю» — щоденний ритуал послідовного відвідування низки кав'ярень у напрямку від худфонду: «Кубік» (Медівня) — «Кривий» (кафе Облспоживспілки) — Білий Камінь — Кристал — Юність — Прикарпатський коровай. Близько 10–11-ї ранку збирались перед будинком фонду СХ, чоловік 7–8, іноді менше; обговорювали новини, ділились побутовими проблемами, питали поради. Далі хтось кидав клич: «Ну пішли», — що було ознакою того, що той, хто кликав, гонорово виставляв. До товариства художників приставали архітектори: Зеновій Соколовський, Софія Соколовська, Мирослав Гресько, Ігор Чолій, Микола Капак. Іноді підсідали письменники: Микола Яновський, Степан Юзва, Ярослав Довган, Ярослав Ярош, рідше Степан Пушик. Кав'ярні згадуються у творах поетів, напри-

клад Неоніли Стефурак: «Зустрінемося в Юності на каві / як зустрічались в юності колись...» (іл. 2).

У підвалі «Кристалу» 1991-го відбулася відома вечірка-фуршет на честь відкриття другої «Імпрези». Запрошені були винятково художники — 200 осіб. Як пригадують, того вечора серед запрошених був і Заливаха. Серед найцікавіших закладів був ресторан «Карпати», що став відомим єдиним на той час в Україні театром-вар'єте, який окрім музичних номерів включав до репертуару багато балету, акробатики, маскарадних постановок. Також варто згадати, що нетривалий час до початку 90-х у Івано-Франківську альтернативним театральним простором було новозбудоване кафе «Пегас» (1985). Будинок, у якому була локація кафе, будувався як своєрідна комуна для творчої інтелігенції. Із розпродажем квартир творчі вечори в «Пегасі» припинились.

У 90-х роках культура кав'ярень набула нових трендів — столики почали виносити на вулицю, посеред публічного простору міста. Ця тенденція свідчила про ідеї відкритості, демократизації влади

Іл. 4. Кафе «Під горіхами» (Івано-Франківськ, 1991). Фото з архіву І. Панчишина. На фото справа наліво: Тарас Пліщ, мислав Яремак, Ігор Панчишин, Юрій Андрухович, Юрій Іздрик, Анна Курпан (Анка Середа).

та культури в цілому. Культурними ці кав'ярні стали для нового покоління 30-літніх, учорашніх студентів, учасників Революції на граніті, Студентського братства, пластунів, митців, що схилились до постмодерних практик.

Надважливу роль такі заклади відіграли в Івано-Франківську, який наприкінці 80-х перебрав на себе роль культурної столиці. Кілька реалізованих культурно-мистецьких проєктів згодом були оформлені під гаслами «Імпреза», «Станіславський феномен». Важливими були й інші форми інституціалізації культурних практик, а саме, злиття їх у цей період з політикумом¹⁰. Конфронтацію в полярних культурних середовищах зауважує Богдан Шумилович, зауважуючи, що «...естетика «нових незалежних» комбінувала практики хіппі, панку, театральний бурлеск, національну риторику та практики сучасного мистецтва» (Шумилович, 2013, с. 612).

Організатори Міжнародного бієнале «Імпреза» (1989) Михайло Вітушинський, Микола Яковина, Ігор Панчишин зауважують на важливості для

їхньої ініціативи особливої кав'ярні, що поміж своїми називалась «Шафа» (іл. 3).

«Тісний інтер'єр кав'ярні — це кав'ярня, яку ми називали «шафа». Це був такий заклад без вікон, що складалось враження, що ти заходиш у шафу. Там було досить мало місця — десь два чи три столики, і там добре було проговорювати такі якісь тонкі речі»¹¹.

Інша відкрита площадка міста пов'язана з феноменом нової альтернативної преси, а саме «Четвергом». Кафе «Під горіхами» (іл. 4) мало вигідну локацію в центральній частині міста — початок вулиці Галицька. Тут знаходиться пам'ятка архітектури Пасаж Гартенбергів, у якому 1991-го проводилась друга бієнале «Імпреза», знаходились «імпрезівські» фонди, відбулись події «заімпрезних додатків». Неподалік — фонди та кабінети науковців Художнього музею, при якому і формувалась Імпреза, був створений відділ сучасного мистецтва. Тож не випадково, що товариство перетиналось саме в цій вуличній кав'ярні, тут обговорювався макет видання, зустріча-

Іл. 5. Кафе «Під лиликом» (Івано-Франківськ, 2020). Фото Н. Бабій.

лись молоді художники та мистецтвознавці, читались тексти публікацій, обговорювались плани виставок.

Аналізуючи нову культуру кав'ярень цього покоління, зазначимо, що 90-ті стали ерою зміни гастрономічних констант. Звичну каву з горілкою чи коньяком миттєво змінили культура розливого пива та кока-коли. Хоча й львівські інтерв'ютери відзначають важливість у цей період особистісної харизми бармена, унікальністю культових закладів Івано-Франківська було те, що барменами в умовах надшвидкої капіталізації змушені були працювати відомі вже на той час письменники-філософи, художники. Так, у 1993–1995 роках ходилося на Прохаська. Інтерес до цієї професії теперішній Лауреат премії імені Тараса Шевченка Тарас Прохасько здобув на підробітках у Празі:

«Я собі подумав, що я то міг робити. Особливо як на тодішній рівень барної культури<...>зі мною віталосся страшенно багато містян, знаючи, що я — Тарас, бармен» (Криштопа, 2016, с. 86).

Прохасько працював у кількох закладах, відо-

мих своєю специфічною напівкримінальною аудиторією: дерев'яна корчма-ресторан «У вуйка Івана» на території міського парку, «Лис Микита» тощо. Разом з барменом до нового закладу переміщувались завсідники, у конкретному випадкові — інтелектуальне та творче середовище Івано-Франківська:

«...всі постійні клієнти сиділи біля стійки ... відповідно, було це підгожим місцем для всяких історій.<...> у тих закладах де я працював, то один-два столики були зайняті власне тими, хто курував заклад, бригадами...» (Криштопа, 2016, с. 91).

Історія про зв'язок «авторитетного» середовища із поезією та візуальним мистецтвом у середині 90-х так само висвітлена в багатьох літературних джерелах, разом з тим у згадках про задум російськомовного числа «Четверга» (Криштопа, 2016, с. 174)

Останнім культовим кафе 90-х у Івано-Франківську був «Під Лиликом» (іл. 5). Кав'ярню вдень був сам сад, де були столики, окремі імпровізовані

альтанки, за словами письменниці Галини Петросян, це був такий Монмартр для Станіслава¹². Логотип «Лилика» на його фасаді намалював художник-концептуаліст Ярослав Яновський, що якийсь час працював тут барменом. Кажан зображений з висолопленим язиком — іронічна алюзія, що відображала дух молодого товариства. Тарас Прохасько зазначав, що «Лилик» був надзвичайно важливим: як локація, місце, символ візуально-літературного «Станіславського феномену». Він визначає його третім після журналу «Четвер», «Імпresi». Визначність цього громадського середовища є цивілізаційною моделлю вільного простору адже чогось подібного не було й нема ніде: «Ця ідея життя в саді, відкритої і вільної території, де можна почувати себе в місті, але органічно — вона була дуже важлива й, надіюся, воно так і далі буде»¹³.

Існування цієї кав'ярної моделі було чи не останнім прикладом романтизованого інтелектуального альтернативного чи навіть утопічного культурного середовища. Економіко-політичні реалії часу між тисячоліттями дотепно описані в піснях барда Станіслава Щербатих: «Він був актор, тепер купи-продай./ А той поет — міняло та мішечник./ І повний шлунок — єдиний його рай./ Тепер за нього думає кишечник» (Тризубий Стас, 1993). У цих умовах неофіційна культура, сформована в 70–90-х роках ХХ сторіччя занепала, залишившись лише у формі наративів.

Висновки. Переконані, що культура кав'ярень

відігравала важливу роль альтернативних просторів для поколінь 70–90-х років ХХ сторіччя. Вона була найдемократичнішим простором, де перетинались покоління, культури, ідеї. Кав'ярні були комунікаторами, замінюючи новочасні медіа. Відзначаємо поступове переміщення вказаних локацій з центрів міст чи місць перетину шляхів творчої інтелігенції у 80-х до віддалених чи навіть периферійних районів міст у 90-х, що було пов'язано зі зміною інфраструктури, комерціалізацією, новими смаковими та естетичними вподобаннями.

Навколо культури кав'ярень створено багато наративів, що пояснюють гайдегерівський зміст «проживання» через зв'язок людини з місцем і через місця із просторами. Міста, міські кав'ярні рефлексували місцями, де розгортаються різночасові життєві події героїв літературних та автобіографічних романів, поетичних творів, бардівських пісень. Культура західноукраїнських кав'ярень кінця ХХ сторіччя відображує цивілізаційні моделі, позначаючи характерні типи свідомості та прагнень. Покоління 80-х об'єднувались навколо проблем загальної естетики, також пізніше саме в цих осередках визріли націоналістичні рухи. Покоління неформалів 90-х свідомо відсторонювались від політики, використовували заклади громадського харчування як площадки для формування альтернативної естетики, уважали новітні мистецькі практики революційним важелем, здатним на перетворення місць на міста.

Примітки:

¹ З інтерв'ю Василя Махна: «Навчаючись на філологічному факультеті, я спробував потрапити до «Золотого вересня» (*літературне об'єднання Тернополя*), запитавши професора Гром'яка, як же туди записатися. Натомість почув делікатну пораду утриматися — наче за віком я радше пасую для «Сонячних кларнетів». Багато років опісля я запитав професора, чому він тоді так мені відповів, і почув, що всі творчі об'єднання тоді були під КГБ, усе контролювалося, і про читання та дискусії тій конторі було відомо» (Чупринська, 2018).

² «У Франківську співіснували дві культури — дві громади. З одного боку, культура місцевих, старих галичан, про яку не можна було говорити публічно, бо вона була «ворожою». З другого боку — культура приїшлих, соціалістична культура. Сходилися й одні, й інші — кожен у своєму колі гостився і говорив по-своєму. Йшов також і взаємобмін, але домінувала російська мова й радянська культура... Совіти вважали, що вони привезли культуру й прогрес цим місцевим бабам і вуйкам, і щиро в це вірили. А натомість старі тутешні галичани, що апелювали до часів «за Австрії» та «за Польщі», насміхалися з побутового дикунства та обмеженості совітів» (Кушніренко, Н. (2018). Мій Івано-франківськ. Місто Тараса прохаська. Відновлено з <https://sofka.life/mij-ivano-frankivsk-misto-tarasa-prokhaska/>).

³ Записала Н. Бабій від Б. Губалю 17. 09. 2020: «У Тернополі в 90-х роках товариство було дуже розділене навіть у межах СХ і загальнокомбінату. Виділялась група Стецька (Хоругва), окремі, що закінчили навчання в Інституті декоративно-прикладного мистецтва називали групу тодішнього голови СХ, Богдана Ткачика, (випускників художніх училищ) петеушниками... У Казані

українці (львівська школа) тусувались окремо, також окремо група Жені Голубця — строганівці (випускники ленінградської школи), окремо мухінці, окремо Ленінградська академія — еліта на чолі з Рашидом Якуповим».

⁴ «...Ми підходили до умовленого місця лише після настання темряви й сторожко роззиралися в передчутті хвостів. Двоє з нас наближались з боку вулиці, але її протилежною стороною, в останню мить різко перебігаючи до потрібної хвіртки. Ще двоє рухалися через сусіднє подвір'я, шкільне, і крізь діру в металевій сітці пробіралися на заборонену дисидентську територію. Ми скрадалися стрибками — з однієї купи осіннього листя на іншу» (Андрухович, 2007).

⁵ 1998-го року автор, студіюючи на УВУ (Українському вільному університеті) привезла для О. Заливахи з Мюнхена через Емму Андіївську лист від Івана Кошелівця та його книгу «Жанна д'Арк», згодом О. З. написав відповідь та передав через автора до Мюнхена.

⁶ З інтерв'ю Зеновія Соколовського. 17. 09. 2020. Приватний архів Надії Бабій.

⁷ Зі слів Навроцької Зої: «У 80-х — на початку 90-х років у Луцьку зав'язалося таке достатньо специфічне середовище. Сюди з'їхалося багато цікавих людей: випускників мистецьких вузів, викладачів, архітекторів... А що було довкола? Велика безпросвітність провінційного міста. Було дуже відчутно, що Луцьк — це провінція, що коли сюди приїжджає чи художник, чи якась така мисляча людина — їй тут дуже важко бути. Офіційні радянські дешеві гасла вже на той час були здевальвовані, у них ніхто не вірив. І життя було достатньо сіре. Що робити молодій людині, яка все ж таки хоче жити цікаво й хоче бачити перед собою якийсь простір? Звичайно, найперше — спілкуватися з такими, як сам. Ніхто не каже про якусь особливу політику, але на той час це й було політикою» (Лівіцька, 2019).

⁸ До 1989 року пісня не була записана, виконувалась у репертуарі театру «Не журись», зайняла 5-те місце у рейтингові кращих українських пісень, що був опублікований у газеті «Комсомольское знамя».

⁹ Записала Н. Бабій від Б. Губалія. 17. 09. 2020. «Я приїхав до Івано-Франківська 84-го року. Повернувся з Казані, де працював художником-проектантом при художньо-творчому комбінаті при Спілці художників Татарії. У Казані традиції пити каву не було — у них інша, відмінна традиція = чаювання. От вони, до речі, тусувались у майстернях — але тільки татари. Мене запрошували зрідка. Там збирались і поети, письменники, актори. Пам'ятаю, наприклад, був тут Рашид Сафіулін, художник, Ренат Ібрагімов — співак, він же займався живописом. Активним був на таких зустрічах і мій тесть — Рустем Кільдібеков (він та його дружина Марія, до речі, випускники Львівської школи). У нього в майстерні часто збирались такі салони. Цікава деталь — коли я повернувся до Казані 1998-го року, то тут у майстернях подавали вже «нескафе».

¹⁰ Про цей час докладно описано в романі Ю. Андруховича «Таємниця. Замість роману».

¹¹ Записала Н. П. Бабій від Ю. Андруховича на вечорі-спогаді в клубі «Вагабундо», 2 листопада 2019 р., Івано-Франківськ. Домашній архів Н. П. Бабій.

¹² Назва Івано-Франківська до 1962 року.

¹³ З інтерв'ю Т. Прохаська 31. 10. 2015 для Наталії Козак. Відтворено з <https://gk-press.if.ua/u-frankivsku-kultove-kafe-pid-lylykom-vidrodylosya-u-vyglyadi-knygarni-galereyi/>

Література:

Андрухович, Ю. (2007). *Таємниця. Замість роману*. Харків: Folio, 478 с. Відновлено з <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2917040> (дата звернення 21. 06. 2020)

Винничук, Ю. (1992). *Діви ночі*. Харків: Folio, 314 с. Відновлено з <https://online-knigi.com/page/164721>

Гайдегер, М. (1998). Будувати, проживати, мислити; Возняк Т. *Тексти та переклади*. Харків: Фоліо, С. 313–332. Відновлено з <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/vozniak-lib.htm>

Гайдегер, М. (1998). Буття в околі речей; Возняк Т. *Тексти та переклади*. Харків: Фоліо, С. 332–345. Відновлено з <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/text-i-perekl/kn3-heid2.htm>

Єшкілев, В. (2019). Про дві цивілізації, два способи життя. *Репортер*. Відновлено з <https://report.if.ua/gazeta/volodymyr-yeshkilyev-pro-dvi-cyvilizaciyi-dva-sposoby-zhyttya/>

Ірванець, О. (1991). Ода Луцьку. *Авжеж*, № 1, С. 10.

Килинич, В. (2009). «Мабіногон» міста «А». *Часопис І*, 56. Відновлено з <http://www.ji.lviv.ua/n56texts/kylynych2.htm>

Криштопа, О. (2016). Ліхіє дев'яності: Станіславський феномен. К.: Темпора, 306 с.

Лефевр, А. (2010). Социальное пространство. *Неприкосновенный запас*, 2(70). Відновлено з <https://magazines.gorky.media/nz/2010/2/soczialnoe-prostranstvo.html>

- Лефевр, А. (2015). *Производство пространства*. Москва: Streike Press, 432 с.
- Лівіцька, О. (2019). «Лакомка» і «особливі луцькі люди». Історія легендарного кафе у радянському Луцьку. *Фотографії Старого Львова*. Відновлено з <https://photo-lviv.in.ua/lakomka-i-osoblyvi-lutski-liudy-istoriia-lehendarnoho-kafe-u-radianskomu-lutsku/>
- Літераті, Т. (2010). Втрачений Ужгород. *Skyscraper city*. Відновлено з <https://www.skyscrapercity.com/threads/Втрачений-Ужгород.1802735/>
- Махно, В. (2011). *Котилася торба*. К.: Критика, 368 с.
- Окаринський, В. (2017). Занадто акустичне місто в Блакитній Галілеї, або художня проза як джерело історії України (приклад міста Тернополя). *Україна-Європа-Світ. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Вип. 20. С. 325–336.
- Осачук, С. & Салагор, М. (2018). Кав'ярні Чернівців – соціокультурні інституції міста. БукІнфо. Відновлено з <https://www.bukinfo.com.ua/show/news?lid=104218>
- Панчишин, А. (1989). *Новина у місті Львові (Візит)*. Відновлено з https://www.youtube.com/watch?reload=9&v=bgmYlSHE_4I&ab_channel=%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8CUkrainets%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%BDRusyn
- Севрук, О. (2010). Урбаністичний простір у романах Юрія Андруховича. *Слово і Час*. № 3, С. 70–80.
- Тризубий Стас. (1997). *Байстрюки*. Відновлено з <https://www.pisni.org.ua/songs/6137899.html>
- Червона калина. *Записки на стінах*. (2019). Відновлено з https://www.youtube.com/watch?v=VE2szfMfEOI&list=PL3wTEGJlgw-pZrXKPlj92Y3sd5XygUVPx&index=3&ab_channel=OlyaPona
- Чупринська, А. (2018). Три модерних мистецьких обличчя Тернополя. *Галас*. Відновлено з <https://galas.te.ua/2018/03/три-модерних-мистецьких-обличчя-терн/>
- Шумилович, Б. (2013). Відмовляючись від соціалізму: альтернативні простори Львова 1970–2000-х років. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 23. С. 602–614.
- Sternberg, M. (1990). Chronology and Narrative Theory. *Poetics Today*. Vol. 11. No. 4, pp. 901–948 Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/1773082>

References:

- Andrukhovych, Yu. (2007). *Taiemnytsia. Zamist romanu [Secrecy. Instead of a novel]*. Kharkiv: Folio. Retrieved from <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2917040> (Accessed on 21. 06. 2020) (in Ukrainian)
- Chervona kalyna. *Zapysky na stinakh [Red viburnum. Notes on the walls]*. (2019). Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=VE2szfMfEOI&list=PL3wTEGJlgw-pZrXKPlj92Y3sd5XygUVPx&index=3&ab_channel=OlyaPona (in Ukrainian)
- Chuprynska, A. (2018). Try modernykh mystetskykh oblychchia Ternopolia [Three modern art faces of Ternopil]. *Galas*. Retrieved from <https://galas.te.ua/2018/03/три-модерних-мистецьких-обличчя-терн/> (in Ukrainian)
- Heidegger, M. (1998). Buttia v okoli rechei. In: Vozniak, T. *Teksty ta pereklady* (pp. 332–345). Kharkiv: Folio. Retrieved from <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/text-i-perekl/kn3-heid2.htm> (in Ukrainian)
- Heidegger, M. (1998). Buduvaty, prozhyvaty, myslyty [Build, dwell, think]. In: Vozniak, T. *Teksty ta pereklady* (pp. 313–332). Kharkiv: Folio. Retrieved from <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/voznia-lib.htm> (in Ukrainian)
- Irvanets, O. (1991). Oda Lutsku [Ode to Lutsk]. *Avzhezh*, (1), 10. (in Ukrainian)
- Kryshchop, O. (2016). *Likhiie devianosti: Stanislavskiy fenomen. [The Roaring 1990s: The Stanislavsky Phenomenon]*. Kyiv: Tempora (in Ukrainian)
- Kylynych, V. (2009). «Mabinohion» mista «A» [The "A" city's Mabinogi]. *Chasopys Yi*, (56). Retrieved from <http://www.ji.lviv.ua/n56texts/kylynych2.htm> (in Ukrainian)

- Lefebvre, A. (2010). Sotsialnoe prostranstvo [L'Espacе social]. *Neprikosnovennyiy zapas*, 2(70). Retrieved from <https://magazines.gorky.media/nz/2010/2/soczialnoe-prostranstvo.html> (in Russian)
- Lefebvre, A. (2015). *Proizvodstvo prostranstva [La production de l'espace]*. Moskva: Streike Press, 432 p. (in Russian)
- Literati, T. (2010). Vtracheniy Uzhhorod. *Skyscraper city*. Retrieved from <https://www.skyscrapercity.com/threads/Втрачений-Ужгород.1802735/> (in Ukrainian)
- Livitska, O. (2019). «Lakomka» i «osoblyvi lutski liudy». Istoriiia lehendarnoho kafe u radianskomu Lutsku. [The Lakomka café and "special Lutsk people". History of the legendary café in Soviet Lutsk]. *Fotohrafii Staroho Lvova*. Retrieved from <https://photo-lviv.in.ua/lakomka-i-osoblyvi-lutski-liudy-istoriia-lehendarnoho-kafe-u-radianskomu-lutsku/> (in Ukrainian)
- Makhno, V. (2011). *Kotylasia torba [Horn of plenty]*. Kyiv: Krytyka. (in Ukrainian)
- Okarynskyi, V. (2017). Zanutdo akustychne misto v Blakytinii Halilei, abo khudozhnia proza yak dzherelo istorii Ukrainy (prykklad mista Ternopolia) [Too acoustic city in the blue Galilee, or artistic prose as a source of Ukrainian history (example of Ternops)]. *Ukraine-Europe-World. Series: History, international relations*. (20). P. 325–336. (in Ukrainian)
- Osachuk, S. & Salahor, M. (2018). Kaviarni Chernivtsiv – sotsiokulturni instytutsii mista [Chernivtsi cafés as socio-cultural institutions of the city]. *BukInfo*. Retrieved from <https://www.bukinfo.com.ua/show/news?lid=104218> (in Ukrainian)
- Panchyshyn, A. (1989). *Novyna u misti Lvovi [A piece of news in Lviv]*. Retrieved from https://www.youtube.com/watch?reload=9&v=bgmylSHE_4I&ab_channel=%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8Cukrajinet%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%BDRusyn (in Ukrainian)
- Sevruk, O. (2010). Urbanistychnyi prostir u romanakh Yuriiia Andrukho vycha [Urban spaces in the novels by Yuriy Andrukho vych]. *Word and time*. (3). P. 70–80. (in Ukrainian)
- Shumylovych, B. (2013). Vidmovliaiuchys vid sotsializmu: alternatyvni prostory Lvova 1970–2000-kh rokiv [Abandoning socialism: alternative spaces in Lviv in the 1970s–2000s]. *Ukraine: Cultural heritage, national consciousness, statehood*. (23). P. 602–614. (in Ukrainian)
- Sternberg, M. (1990). Chronology and Narrative Theory. *Poetics Today*. (11) 4. P. 901–948. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/1773082>
- Tryzubyi Stas. (1997). *Baistriuky [Illegitimate sons]*. Retrieved from <https://www.pisni.org.ua/songs/6137899.html> (in Ukrainian)
- Vynnychuk, Yu. (1992). *Divy nochi [Virgins of the night]*. Kharkiv: Folio. Retrieved from <https://online-knigi.com/page/164721> (in Ukrainian)
- Yeshkilyev, V. (2019). Pro dvi tsyvilizatsii, dva sposoby zhyttia [About two civilizations, two ways of life]. *Reporter*. Retrieved from <https://report.if.ua/gazeta/volodymyr-yeshkilyev-pro-dvi-cyvilizaciyi-dva-sposoby-zhyttya/> (in Ukrainian)

Бабий Надежда Петровна

Альтернативные пространства кафе западноукраинских городов конца XX века в контексте цивилизационных предпочтений

Аннотация. Анализируется влияние неофициальных пространств конца XX в. на формирование культурной среды городов Западной Украины, освещается значение культовых кафе как альтернативных пространств, где формировались неофициальные художественные сообщества, лидерские группы 90-х годов. Ссылаясь на анализ фактологического материала, интервью с участниками процессов, научную дискуссию, опубликованные тексты, выяснена роль объекта в межпредметных связях культурологического дискурса XXI века. Взгляд на предмет исследования имеет характеристику современной рефлексии. Определено, что альтернативные пространства декларируют ценно-

сти «проживання» через зв'язь людини з місцем і через зв'язь місць з просторами. Культура кафе традиційна для регіону і воспродовжена через багато наративів. Для поколінь 70–90-х років ХХ століття кофейні були демократичним простором з функцією комунікатора, замінюючи сучасні медіа. Відзначаємо поступове переміщення вказаних локацій із центрів міст або місць перетинання шляхів творчої інтелігенції в 80-х до віддалених або навіть периферійних районів міст в 90-х, що було пов'язано з зміною інфраструктури, комерціалізацією, новими смаковими і естетичними уподобаннями. Кафе покоління 90-х отримували функції своєобразних клубів для контркультурних спільнот, чья діяльність протиставлялася не тільки системі, але і естетичній парадигмі.

Ключові слова: Західна Україна, альтернативний простір, соціальний простір кафе, неформальна культура кінця ХХ століття.

Nadiia Babii

Alternative spaces of cafes of Western Ukrainian cities in the end of the XXth century in the context of civilizational preferences

Abstract. The article analyzes the influence of informal spaces of the end of the XXth century on the formation of the cultural environment of the cities of Western Ukraine, shows the importance of cult cafes as alternative spaces where informal art communities were gathered and leadership groups of the 90s were formed. It clarifies the role of the object in the interdisciplinary relations of cultural discourse of the XXIst century invoking the analysis of factual material, interviews with participants in the processes, scientific discussion, and published texts. The author looks at the subject of research as reflection originating from the present. The article determines that alternative spaces declare the values of "living" through the connection of a man with the place and through places with spaces. The culture of cafés being traditional for the region has been reflected in numerous narratives. For the generations of the 70s-90s of the 20th century, cafés became the most democratic space playing the role of a communicator, replacing modern media. The author notes the gradual movement of these locations from urban centers or intersections of creative intelligentsia in the 80s to remote or even peripheral areas of cities in the 90s, which was associated with changes in infrastructure, commercialization, new tastes and aesthetic preferences. The cafés of the 90s generation played the role of clubs for countercultural communities, whose activities opposed not only the system, but also the aesthetic paradigm.

Keywords: Western Ukraine, alternative space, social space of cafés, informal culture of the end of the XXth century.